

KREDİT SİSTEMİ DÜNYA TƏHSİL MƏKANINDA

Ədalət Əliyev

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası, Bakı, Azərbaycan
e-mail: adas62@list.ru

Xülasə. XX əsrin sonunda dünyanın təhsil sistemi müxtəlif və çoxsahəli idi. Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində, hətta bölgələrdə yerləşən ali təhsil ocaqları belə kifayət qədər muxtariyyətə malik idi və bu qloballaşma və işçi qüvvəsinin sərbəst yerdəyişməsi dövründə əhəmiyyətli dərəcəli çətinliklər yaradırdı. Bütün çətinlikləri aradan qaldırmaq, ali təhsilin unifikasiyasına nail olmaq üçün Boloniya prosesinin və kredit sisteminin tətbiqinə başlandı. Bu sistemin Amerikada olduğu kimi, həm də Böyük Britaniyada, Avropada və Asiya, Sakit okean bölgələrində öz xüsusiyyətləri var. Bu sistem əsasında hal-hazırda tələbələrin mübadiləsi və təhsil sistemlərinin uyğunlaşması mümkün oldu. Təqdim olunan məqalədə müxtəlif milli və regional kredit sistemləri haqda məlumat verilir və onların arasında olan uyğunlaşma prinsipləri işıqlandırılır.

Açar sözlər: kredit sistemi Boloniya prosesi Britaniya təhsil sistemi Amerika təhsil sistemi Asiya Sakit okean təhsil sistemi

---

CREDIT SYSTEM IN THE GLOBAL EDUCATION SPACE

Adalet Aliyev

Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport, Baku, Azerbaijan

Abstract. By the end of the 20th century, the world education system was very diverse. In the developed countries of Europe, even in the regions, universities had a fairly significant autonomy. This in the era of globalization and the free movement of labor created significant difficulties. In order to eliminate any possible difficulties and unification of higher education systems, the Bologna process was launched and a credit education system was introduced. This system has its own peculiarities both in the USA, Great Britain and Europe, and in the Asia-Pacific region. At the same time, the credit system essentially simplified the student exchange and comparability of education systems. The article examines various national and regional credit systems and provides principles for their comparability.

Keywords: credit system, Bologna process, British education system, American education system, Asian-Pacific Oceanian education system

КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА В МИРОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Адалят Алиев

Азербайджанская Государственная Академия Физкультуры и Спорта, Баку, Азербайджан

Резюме. Мировая система образования к концу XX столетия была весьма разнообразной. В развитых странах Европы, даже в регионах, вузы обладали достаточно значительной автономией. Это в эпоху глобализации и свободного передвижения рабочей силы создавало значительные сложности. С целью устранения всяких возможных сложностей и унификации систем высшего образования начат Болонский процесс и внедрена кредитная система образования. Эта система имеет свои особенности как в США, Великобритании и Европе, так и Азиатско-Тихоокеанском регионе. При этом в настоящее время сложилась кредитная система, которая значительно упростила студенческий обмен и сопоставимость систем образования. В статье рассматриваются различные национальные и региональные кредитные системы и даются принципы их сопоставимости.

Ключевые слова: кредитная система, Болонский процесс, Британская система образования, Американская система образования, Азиатско-Тихоокеанская система образования.

Avropa İttifaqının formalaşması, sərhədlərin şəffaflaşdırılması, böyük insan kütlələrinin iş və daha yaxşı həyat şəraitləri axtarışlarında sərbəst yerdəyişmələri təhsil sahəsində də əsaslı dəyişikləri şərtləndirdi. Lakin təhsil sahəsindəki inteqrasiya prosesləri ölkələrin inteqrasiyası (sərhədlərin açılması, vahid valyutanın tətbiqi, qanunvericilik aktlarının eyni istiqamətdə dəyişdirilməsi və s.) ilə müqayisədə daha ləng gedir. Bu da hər ölkənin özünün tarixən formalaşmış özünəməxsus təhsil sisteminin olması ilə bağlıdır. Bolonya prosesi formalaşmış təhsildə kredit sisteminin tətbiq olunması ölkələr arasında təhsil sistemləri arasındakı fərqli məqamların tədricən aradan qaldırılmasına istiqamətlənmişdir. Lakin vahid valyuta və qanunvericilik aktlarından fərqli olaraq təhsil sahəsində bu proses xeyli çətin gedir və kifayət qədər uzun müddət tələb edir. Hazırda toplanmış təcrübədən çıxış edərək bu nəticəyə gəlmək olar: kredit sisteminin tətbiqi ilə bütövlükdə Avropa təhsil sistemində nə qədər unifikasiya getsə də, hər ölkədə təhsilin milli özəllikləri qismən qalmaqdadır və qalmalıdır, çünki məhz bu məqam müəyyən dərəcədə milli identifikasiyanın əsasında durur.

Avropa ali təhsil sisteminin əsas xüsusiyyətlərindən biri burada çoxsaylı sistemlərin olmasıdır. Lakin hökumətlərin sərt təhsil siyasətinə təsir edə bilən müəyyən amillər var. İnstitusional muxtariyyatın artması və mərkəzdən tənzimləmənin zəiflədilməsi ali təhsil sahəsində siyasətdə əks-mərkəzləşdirməyə səbəb oldu. Böyük Britaniyada və bir sıra başqa ölkələrdə uzun müddətdir ki, lokal təhsil siyasəti ənənəsi mövcuddur. Əvvəllər sərt mərkəzləşmə ilə fərqlənən bir çox ölkələrdə təhsil üzərində siyasi hakimiyyət tədricən beynəlxalq səviyyəyə meyillənir. Məsələn, İspaniya və Fransanın regional hökumətlərində olduğu kimi, Belçikaya tətbiqən artıq milli təhsil sistemindən danışmaq qeyri-mümkündür, çünki bu sahədə bütün hakimiyyət regionlara verilmişdir. Beləliklə, əks-mərkəzləşdirmə və idarəetmənin regionlara verilməsi Avropada onsuz da çox böyük rəngarəngliyi ilə fərqlənən ali təhsilin rəngarəngliyini daha da artırır [1].

ABŞ ali məktəbi akademik azadlıq və təhsilin tətbiqi yönümlülüyü prinsiplərinə söykənir. Bu təhsil bazarın tələblərinə çevik cavab verir və ali məktəb məzunlarına əmək bazarında tələbin artmasını şərtləndirir. Akademik dərəcələr (bakalavr – magistr – fəlsəfə doktoru) sistemi bütövlükdə məhz bu prinsiplərə cavab verir.

USCS sistemi Amerika tələbələrinin mobilliyini yüksəldir, çünki bir universitetdə toplanmış kreditlər digərində nəzərə alınır və tələbələr zaçot vahidlərini itirmədən bir ali məktəbdən digərinə keçə bilirlər; bu həm də yarımçıq qalmış təhsillə bərpa olunmuş təhsil arasında əlaqəni mümkün edir [2, s.13].

Bu problem Avropa ölkələrində uzun müddət həll olunmamış qalırdı. Məsələn, Niderlandda akademik proqram tələbəyə diplom veriləcək tədqiqat sahəsinə yönümlüdür. Hətta birinci tədris ilinin gedişində tələbələr ümumi fənlər öyrənmirlər, çünki bu kimi fənlər orta təhsilin abituriyentləri universitetə qəbula hazırlayan son iki ilinin proqramına daxildir.

Niderland universitetlərində tələbələr qrupun kuratoru ilə birgə hazırlanmış fərdi tədris planları üzrə oxuyurlar. Tədris planlarında məcburi fənlər və seçmə fənlər nəzərdə tutulur.

Hər fənnin həcmi universitet kataloqlarında mütləq göstərilən zaçot saatlarının miqdarı ilə qiymətləndirilir. Məsələn, iqtisadi ixtisas üzrə tələbə hər il 42 kredit saati toplamalıdır.

Universitetdə tədris ili 5 semestrə bölünür və hər semestrde tələbə faktik olaraq 2-3 fənn öyrənə bilir. Bu onunla bağlıdır ki, əsas etibarilə modul tədris sistemi tətbiq olunur və hər bir fənn üzrə dərslər çox yüksək intensivliklə aparılır (dərslər hər gün bir neçə saat ərzində aparıla bilir). Materialların müstəqil öyrənilməsi və öz tədqiqatlarının aparılması universitet proqramının mühüm hissələridir [2].

Böyük Britaniya təhsil sistemi Birləşmiş Krallığın CATS kredit sisteminə əsaslanır. Bu sistemin məqsədi çoxsaylı ixtisas dərəcələri sistemini nizamlamaq və unifikasiya etməkdir. Bu məqsədlə hər növ üçün müəyyən miqdarda kredit müəyyənləşdirmək lazım gəlir. Kreditlərin toplanması və ötürülməsi sistemi Birləşmiş Krallıqda, Cənubi Afrikada və Yeni Zelandiyada yayılmışdır.

CATS –da akademik ildə 1200 akademik saat və ya 120 kredit olur. Bir Britaniya krediti 10 şərti tədris saatına bərabərdir. Şərti tədris saati dedikdə təhsil alanın təlimdə uğurlar qazanması üçün sərf etməli olduğu vaxt vaxt başa düşülür. Şərti vaxta auditoriya məşğələləri, əsas praktik işlər, layihə üzərində iş, müstəqil iş, imtahanlara hazırlıq və onların verilməsinə sərf olunan vaxt daxildir.

Britaniya universitetində bakalavr dərəcəsi almaq üçün 3 il oxumaq və 360 Britaniya krediti toplamaq lazımdır. Dördüncü tədris ili tələbələrə «fərqlənmə diplomlu bakalavr» dərəcəsi (Bachelorwith Honours) almağa imkan verir. Bütün universitetlərin tibb, stomatologiya və memarlıq fakültələrində təhsil yeddi ildir [2].

XX əsrin sonunda Avropada ali məktəblərin beynəlxalq proqramlarda iştirakı məsələləri aktuallaşdı, ali təhsil proqramlarının beynəlmilləşdirilməsi əsas tendensiyalarda biri oldu. 1987-ci ildə Avropa Şurasında təsis olunmuş ERASMUS (European Community Action Scheme for Mobility of University Students) tələbə mübadiləsi üzrə təhsil proqramı ən yaxşı və 12 Avropa ölkəsində yayılmış kimi əsas qismində götürüldü. Toplanmış təcrübə ümumiləşdirildi və təhsilin bütün yaş qrupları və səviyyələri üzrə ixtisaslaşan, 31 ölkədə istifadədə olan və 2006-cı ilə qədər nəzərdə tutulmuş SOCRATES proqramı üçün əsas oldu. Bundan başqa, Avropanın elm və universitetlərin beşiyi kimi, imicinin möhkəmləndirilməsinə yönəldilmiş Leonardo Da Vinci və Tempus – Tacis kimi tələbə mübadiləsi üzrə təhsil proqramları həyata keçirilir [2, s.24].

Bu proqramların həyata keçirilməsində Avropa ciddi çətinliklərlə üzləşdi. Bunlar təhsil sistemlərinin rəngarəngliyi, bir sıra hallarda isə bu sistemlərin qarşılaşdırıla bilməməsi ilə bağlı idi. Milli təhsil sistemlərini həqiqətən yaxınlaşdıran, onları daha çevik və şəffaf, təhsil haqqında sənədləri isə asanlıqla müqayisəyə gələn etmək üçün nəsə bir alət işləyib hazırlamaq lazım idi. Belə alət **ECTS (European Credit Transfer System)** oldu. O, ERASMUS proqramının pilot layihəsi kimi yaranmış və 6 il ərzində (1989/90-cı - 1994/95-ci

tədris illərində) eksperimental sınaqdan çıxmışdı. Bu eksperimentdə Avropa ölkələrinin 145 ali məktəbi iştirak etmişdi.

1999-cu ilin iyun ayında Avropanın 29 ölkəsinin təhsil naziri Bolonya bəyannaməsini imzaladı. Bu sənəddə ECTS-ə və diplomlara ümumavropa Əlavəsinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Özü də ECTS qarşısında duran əsas məsələ 2010-cu ilə unifikasiya olunmuş ali təhsil sistemi yaratmaq deyil, təhsil siyasəti sahəsində ölkələrin və ali məktəblərin muxtariyyətinin saxlanılması şərtilə mövcud təhsil sistemləri və ixtisasların beynəlxalq «şəffaflığı» və bir araya gələ bilməsi idi. Hazırda praktik olaraq Avropa ölkələrinin hamısı milli ali təhsil sisteminin islahatını aparmış, təhsil kreditlərinə əsaslanan sistemi tətbiq etmişdir. Bununla belə onlar ciddi fərqlənirlər. Bu, ölkələrin milli sosial-iqtisadi məsələlərə yönümlənməsi ilə şərtlənir. Hər ölkə öz unikal təhsil sistemini, milli tarixi və mədəni ənənələrini saxlamağa can atır. Bunu bir sıra Avropa ölkəsinin təhsil sistemlərinin təhlilindən görmək olar.

Beləliklə, Avropa məntiqi olaraq milli sistemlərin maksimum yaxınlaşdırılması və ümumavropa şablonu üzrə qiymətləndirmə şkalalarının bərabərləşdirilməsi fikrinə gəldi və bu şablon ECTS sistemi oldu. Bu sistemə görə, Avropa krediti tyutorla tələbənin kontakt saatlarının müəyyən şərti həcm vahididir. Orta hesabla bir tədris ili ərzində hər tələbə 60 Avropa krediti toplamalıdır.

Avropa, Amerika və Britaniya zaçot vahidləri sistemləri ilə yanaşı Asiya-Sakit okean regionu üçün UCTS (University Credit-Transfer System) universitet kreditlərinin verilməsi sistemi də mövcuddur. Bu sistemə regionun Yaponiya və Çin kimi iri dövlətləri qoşulmadı. Bu layihənin pilot sxemi 5 ilə hesablanmışdı (1999-2004) və UMAP (Asiya-Sakit okean regionunda universitet mobilliyi) təşkilatına regionda və həmin təşkilatın fəaliyyət sahəsinə daxil olan ərazilərdə, həmçinin dünyanın başqa regionlarının ölkələri ilə, xarici ölkələrdə təhsilə görə toplanmış kreditlərin təminatlı tanınması yolu ilə tələbə mübadiləsini daha səmərəli həyata keçirməyə kömək etmək məqsədi güdür.

UCTS şkalasında da, ECTS şkalasında olduğu kimi, akademik il ərzində 60 kredit vardır. UCTS kredit şkalası yalnız konvertasiya olunma şkalası kimi istifadə olunur. O, ali məktəblərdə oxumaq üçün qəbul edən və göndərən mövcud kredit sistemlərini əvəz etməyə təyinatlanmayıb.

UCTS şkalası ECTS-in tam akademik il üçün 60 kredit şkalasına və ECTS qiymətləndirmə sisteminə əsaslanarsa da, UCTS bu modelin xeyli sadələşdirilmiş versiyasıdır. UCTS yalnız institutlar arasında tələbənin dərslər yükü və qiymətlərinin çevrilməsi məqsədi ilə yaradılmışdı. O, bu və ya digər ali məktəbdə mövcud olan sistemi əvəzləmək üçün nəzərdə tutulmamışdı. UCTS-də fakültənin nümayəndəsi UCTS-dən istifadə üzrə ümumi tövsiyələri həyata keçirir və ali məktəblər arasında əlaqə yaradan şəxs qismində çıxış edir. Tələbə xaricdə oxumaq üçün proqramı özü tərtib edir. Yalnız proqram tələbə tərəfindən tərtib olunandan sonra göndərən və qəbul edən ali məktəblər müvafiq proqram üzrə fənlərin öyrənilməsinə görə tələbəyə verilən kreditlərlə bağlı razılıqlarını bildirirlər.

Yaponların zaçot vahidləri sisteminin əsasına həm də Amerika UCTS sistemi qoyulmuşdu, amma bircə fərqlə – «kredit-saat» (units) termini «zaçot vahidi» ilə əvəz edilmişdi. Bakalavr dərəcəsi almaq üçün yapon tələbəsi universitetdə 4 illik təhsil almalıdır: bunlardan 2 ili ixtisas üzrə geniş ümumtəhsil hazırlığına, 2 ili isə ixtisaslaşmaya həsr olunur. Fənlər məcburi və elektivlərə bölünürlər.

Beləliklə, Yaponiyadakı bir zaçot vahidi göstərir ki, tələbə müəyyən fənni semestr ərzində həftədə bir saat dinləyir və bakalavr dərəcəsi almaq üçün o, 146 zaçot vahidi toplamalıdır.

Yaponiyada universitetdən sonrakı təhsil iki yarımmərhələyə bölünür: «mastercourse» - iki il davam edir və magistr dərəcəsi almaqla tamamlanır; «doctorcourse» - üç il davam edir və doktor dərəcəsi almaqla başa çatır. Magistr dərəcəsi almaq üçün 30 zaçot vahidi toplamaq (seçmə fənlər elmi rəhbərlə razılaşıdırılır) və diplom işi yazmaq lazımdır. Magistr dərəcəsi aldıqdan sonra doktor dərəcəsi almaq üçün elmi rəhbərin rəhbərliyi altında 3 il ərzində elmi işlə məşğul olmaq, buraxılış imtahanlarını vermək və doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmək lazımdır.

Çin təhsil sisteminin Çinxua universiteti, Pekin Dövlət Universiteti, Pekin Texnoloji Universiteti, Cilian Universitetinin təmsalında öyrənilməsi göstərir ki, ÇXR-da, Amerikadakı kimi, üç səviyyəli təhsil sistemi qəbul olunmuşdur. Bakalavr dərəcəsi almaq üçün 120 kredit, magistr dərəcəsi almaq üçün 30-60 kredit toplamaq lazımdır. Tədris ili iki semetrə bölünür, dərslər sentyabrın 1-də başlayır. Amerika sistemindən fərqli olaraq, semestr 20 həftəyə qədər ola bilər. Universitetdə təhsil müddəti 4-5 il, tibbi universitetlərdə 7-8 il, peşə-pedaqoji məktəblərində 2-3 il təşkil edir.

Beləliklə, nəinki ölkələrin təhsil sistemləri arasında, həm də «kredit» termininin başa düşülməsində ciddi fərqlər vardır. Əgər Avropa krediti öz həcminə görə həm auditoriyada, həm də ondan kənarında kontakt saatlarının hamısını əks etdirirsə, Amerika kredit saati yalnız auditoriyadakı kontakt saatlarını əks etdirir, amma bu zaman nəzərdə tutulur ki, tələbə müstəqil və o cümlədən müəllimin rəhbərliyi altında iki dəfə artıq məşğul olur.

Dünya təhsil sistemlərinin təhlili göstərir ki, Amerika kreditləri (USCS) asanlıqla Avropa (ECTS) və Asiya-Sakit okean (UCTS) kreditlərinə çevrilə bilərlər:

1 Amerika kredit-saati = 1 Çin kreditinə + 1 yapon zaçot vahidinə = 2 Avropa kreditinə = 2 Asiya-Sakit okean kreditinə = 4 Britaniya kreditinə bərabərdir.

Kredit təhsil sisteminin öyrənilməsi və təhlili göstərir ki, müxtəlif ölkələrdə onun öz spesifik xüsusiyyətləri var. Bununla belə, kredit təhsil sisteminin səmərəliliyi və məqsədəuyğunluğu bu sistemin dünya ölkələrində daha çox yayılması ilə təsdiq olunur, çünki təhsil proqramlarının tələbələrin müstəqil iş vərdişlərinin inkişaf etdirilməsinə yönümlənməsi yaradıcılıq fəallığının yüksəldilməsinə və biliklərin mənimsənilməsinə özünün marağını artırmağa və deməli, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Болонская декларация «О Европейском регионе высшего образования», г. Болонья, Италия, 1999.
2. Интеграция в мировое образовательное пространство: повышение качества обучения в вузах на основе кредитных часов, Алматы - Душанбе, 2004.